

LR Valsts prezidenta kancelejai
Rātslaukums 7, Rīgā, LV-1900

LR Ministru prezidentam
Brīvības bulvāris 36, Rīgā, LV-1520

LR Saeimas komisijai Juridiskajai komisijai

LR Saeimas Eiropas lietu komisijai

LR Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai

LR Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisijai

LR Saeimas Sociālo un darba lietu komisijai
Jēkaba iela 11, Rīgā, LV-1811

LR Tieslietu ministrijai
Brīvības bulvāris 36, Rīgā, LV-1536

LR Labklājības ministrijai
Skolas iela 28, Rīga, LV-1331

Dr.iur. Kristīnes Dupates
Latvijas Universitātes
Juridiskās fakultātes
asociētās profesores

Eiropas Dzimumu līdztiesības
un diskriminācijas novēršanas
tiesību ekspertu tīkla (Eiropas Komisijai)
Latvijas nacionālās ekspertes

adrese: Latvijas universitātes
Juridiskā fakultāte,
Raiņa bulv.19, Rīga, LV-1586;
e-pasts: kristine.dupate@lu.lv; dupate@apollo.lv;
tāl.nr.29294218)

Rīgā

2016.gada 25.aprīlī

Atzinums

par Latvijas pievienošanās Eiropas Padomes Konvencijai
par vardarbību pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu

(Stambulas konvencija)

ietekmi uz jēdziena "dzimte" izpratni Latvijas tiesību sistēmā

SAŅEMTS
Labklājības ministrijā
26. 04. 2016
Nr. 1361/9

Latvijas tiesību sistēmā jau tagad darbojas jēdziens “dzimte” (“dzimumsocialitāte”)

Diskriminācija dzimuma dēļ aizliedz/ arī diskrimināciju dzimtes dēļ, t.i., jēdziena “dzimums” traktējums sevī iekļauj arī jēdzienu “dzimte”. Līdz ar to Latvijas tiesību sistēmā jau tagad pilnvērtīgi “darbojas” jēdziens “dzimte” kā jēdziena “dzimums” daļa.

Tas skaidri izriet no daudziem tiesību avotiem, t.sk., ne tikai no starptautisko tiesu, bet arī Latvijas tiesu prakses.

Lielākā daļa diskriminācijas notiek, nevis dzimuma, bet gan tā dzimtes apstākļu dēļ. Būtībā diskriminācija bioloģiskā dzimuma (tātad šauri “dzimuma”) dēļ notiek tikai situācijās, kuras ir balstītas bioloģiskās atšķirībās, piemēram, nostādīšana mazāk labvēlīgā situācijā grūtniecības vai maternitātes dēļ.¹ Tādēļ visbiežāk diskriminējošu situāciju pamats ir “dzimtes” jeb sociālā dzimuma radīti nosacījumi.

Ņemot vērā pašlaik spēkā esošo tiesisko regulējumu un tā interpretāciju tiesās, t.sk., Eiropas Cilvēktiesību tiesā un Eiropas Savienības tiesā, diskriminējošas situācijas no jēdzienu “dzimtes” un “dzimuma” savstarpējās saistības viedokļa ir identificējamās trīs dažādās situācijās.

Pirmās divas attiecas uz situācijām, kur personas bioloģiskais dzimums sakrīt vai tiek asociēts ar attiecībā bioloģiskā dzimuma sociālo dzimumu.

Pirmā situācijā, kad personai tiek piedēvēta attiecīgajam dzimumam raksturīga stereotipiska dzimtes uzvedība.

Piemēram, vientuļa māmiņa ar diviem bērniem netiek pieņemta darbā, jo darba devējs uzskata, ka bērni slimos, māte viņu aprūpēs, kā rezultātā sieviete bieži kavēs darbu. Tomēr darba devēja pieņēmums ir maldīgs, jo par bērniem slimības laikā rūpējas viņu vecvecāki, kuri atrodas vecuma pensijā. Vai vēl viens piemērs: vīrietim tiek atteikts darbs bērnu dārzā par audzinātāju, jo darba devējs šo amatu attiecina tikai uz sievietēm. Tāpat Latvijas tiesa ir atzinusi par diskriminējošu situāciju, kurā sievietei ar atbilstošu kvalifikāciju tiek atteikta pārdošanas vadītāja vakance, jo uzņēmums uzskata, ka minētajai “konkrētajai pozīcijai vislabāk derētu vīrietis”.²

¹ Petra Fourbert, „*The Legal Protection of the Pregnant Worker in the European Community*” „*Sex Equality, Thoughts of Social and Economic Policy and Comparative Leaps to the United States of America*”, Kluwer Law International, The Hague/London/New York, 2002, 3.-5.lpp.. Skatīt arī Eiropas Savienības tiesas spriedumus lietās C-177/88, *Elisabeth Johanna Pacifica Dekker v Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassen (VJV-Centrum) Plus*, (1990) ECR page I-03941 un C-207/98, *Silke-Karin Mahlburg and Land Mecklenburg-Vorpommern*, ECR 2000 I-549

² Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2010.gada 11.oktobra spriedums lietā Nr. C 31276209; CA-4034/18.

Otrā situācijā, kur pret personu tiek vērsta mazāk labvēlīgā attieksme viņas dzimtes jeb dzimumam raksturīgās sociālās uzvedības dēļ.

Piemēram, darba devējs nenodrošina visus tos pašus labumus nepilna laika darbiniekiem, kuri tiek nodrošināti pilna laika darbiniekiem. Pilna laika darbinieki pārsvarā ir vīrieši, bet nepilna laika darbinieki – sievietes.³ Sievietes strādā nepilnu darba laiku savas sociālās lomas dēļ – viņām ir jāuzņemas bērnu un ģimenes aprūpe, līdz ar to viņām neatliek ne laika, ne enerģijas nodoties pilna laika peļņas darbam.

Nosacīti varētu izdalīt arī **trešo situāciju**, proti, kad par diskrimināciju dzimuma dēļ tiek uzskatīti arī gadījumi, kuros personas bioloģiskā dzimuma dēļ netiek akceptēta personas uzvedība, kura atbilstu pretējā dzimuma sociālajam dzimumam.

Piemēram, tas būtu situācijās, kur tēvs prasa tiesību izmantošanu uz bērna kopšanas atvaļinājumu, bet tas tiek liegts, jo bērna kopšana “tradicionāli” tiek attiecināta uz sievietes sociālo lomu,⁴ vai arī situācijā, kur valsts normatīvie akti noliedz faktu, ka nereti sievietes ir galvenās ģimenes apgādnieces.⁵

No minētā izriet, ka Latvijas tiesību sistēmā “dzimte” ir jau eksistējošs jēdziens un tas ir iekļauts jēdzienā “dzimums”.

Latvijas tiesību sistēmā piemērojamā dzimtes un dzimuma attiecību teorija un Stambulas Konvencijas kontekstā piemērojamā dzimtes un dzimuma attiecību teorija

Līdz šim ir izskanējušas bažas, ka līdz ar pievienošanos Stambulas Konvencijai Latvijas tiesību sistēmā tiks “ievazāta *genderisma sociālā teorija*”.⁶ Šādi apsvērumi neatbilst ne jau eksistējošai tiesību doktrīnai Latvijas tiesībās, nedz arī tā izriet no Latvijai saistošajiem starptautiskajiem līgumiem vai Stambulas Konvencijas.

Tajā pašā zinātniskajā rakstā, no kura tiek secināts, ka Stambulas Konvencija apdraud Latvijas tiesību sistēmu, tiek aprakstītas vairākas eksistējošas doktrīnas par sociālā dzimuma un bioloģiskā dzimuma saistību. Saskaņā ar *Agnello*,⁷ pastāv gan “genderisma” teorija, kas neatzīst saikni starp personas sociālo un bioloģisko dzimumu, gan arī radikāla teorija pretstatā, kura atzīst tikai bioloģisko dzimumu, tādejādi noliedzot sabiedrības un kultūras ietekmi uz dzimumu. Pēdējā minētā pieeja,

³ Piemēram, skatīt Eiropas Savienības tiesas spriedumu lietā 170/84, *Bilka-Kaufhaus GmbH v Karin Weber von Hartz*, *European Court reports 1986* Page 01607.

⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1998.gada 27.marta spriedums lietā *Petrovic pret Austriju* (pieteikuma Nr.156/1996/775/976).

⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2016.gada 13.janvāra spriedums lietā *Vrountou pret Kipru* (pieteikuma Nr.33631/06).

⁶ Rudevska B., *Par Latvijas pievienošanos Eiropas Padomes Konvencijai par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (Stambulas konvencija)*, publicēts www.aprinkis.lv, *Juriste saskata riskus saistībā ar Stambulas konvenciju*, pieejams <http://www.aprinkis.lv/item/29005-stambula> (aplūkots 21.04.2016.).

⁷ Agnello F., *A New 'Gender' Definition in International Law: The Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence*, 92.-93.lpp., pieejams angļu valodā http://www.sybil.es/documents/ARCHIVE/vol18/5_Agnello.pdf (aplūkots 19.04.2016.).

kā norāda raksta *Agnello*, var pat attaisnot vardarbību pret sievieti kā pieņemamu un bioloģiskā dzimumā jeb vīrieša bioloģiskā? pārākumā pār sievieti balstītu fenomenu. Visbiežāk kur? tiek lietota "personalizētā" teorija, saskaņā ar kuru, lai arī pastāv sociālais dzimums, t.i., sabiedrības radīta katram dzimumam piedēvēta uzvedība un loma, tomēr sociālais dzimums un bioloģiskais dzimums tiek skatīti kā savstarpēji saistīti. Kā norāda *Agnello*, patlaban, piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse liecina par pieturēšanos pie "personalizētās" teorijas, t.i., ka "dzimums" un "dzimte" tiek skatīti, kā savstarpēji saistīti jēdzieni.⁸

Arī šajā atzinumā augstāk minētajās pirmajās divās situācijās⁹ sociālais dzimums tiek saistīts ar bioloģisko dzimumu, tādejādi skaidri norādot, ka gan Latvijā, gan Eiropas tiesās tiek realizēta "personalizētā" teorija.

Jautājumi varētu rasties attiecībā uz atzinumā minēto trešo situāciju, kurā par diskrimināciju dzimuma dēļ tiek uzskatīti arī gadījumi, kuros personas bioloģiskā dzimuma dēļ netiek akceptēta personas uzvedība, kura atbilstu pretējā dzimuma sociālajam dzimumam. Formāli šeit sociālais dzimums kādā aspektā "nesakrīt" ar bioloģisko dzimumu, taču no minētās judikatūras diskriminācija šādā konstrukcijā juridiski tiek atzīta tikai tādā gadījumā, ja izmaiņas dzimumu sociālajā uzvedībā ir sabiedrībā notikušas un tās ir caurmērā akceptētas,¹⁰ t.i., šajā gadījumā ir notikusi priekšstatu maiņa par personai raksturīgo ar dzimumu saistīto dzimtes uzvedību. Līdz ar to šajā trešajā gadījumā par diskriminējošām tiek atzītas situācijas, kurās tiek atzīts, ka konkrētai uzvedībai nav saistības ar bioloģisko dzimumu. Piemēram, Latvijas valsts vecāku atvaļinājumu piešķir vienam no vecākiem pēc viņu izvēles, uzskatot, ka pilna laika bērna kopšanā jādod iesaistīties gan tēvam, gan mātei.

Līdz ar to pašlaik Latvijas tiesību sistēmā gan nacionālā, gan starptautiski saistošo līgumu kontekstā darbojas pieeja, kur dzimums tiek saistīts ar dzimti.

Stambulas Konvencija pati par sevi neievieš jaunu pieeju attiecībā uz "dzimuma"/"dzimtes" jēdzienu attiecībām. Konvencijas 3.panta (c) punktā noteiktā "dzimtes" ir piemērojama, pirmkārt, tikai kopsakarā ar citām Konvencijā noteiktajām definīcijām, un otrkārt, tikai Konvencijas materiālā tvēruma ietvaros. Attiecībā uz pirmo, Konvencijas 3.panta (c) punktā noteiktā "dzimtes" definīcija darbojas tikai kopsakarā ar tai sekojošo definīciju "uz dzimti balstīta vardarbība pret sievietēm" (Konvencijas 3.panta (d) punkts) skaidri norāda uz sociālās dzimtes saistību ar bioloģisko dzimumu", tādejādi uzsverot, ka Konvencija aizsargā pret diskrimināciju uz dzimtes (sociālā dzimuma) pamata saistībā ar dzimumu (bioloģisko dzimumu). To pierāda arī Konvencijas Skaidrojošā Ziņojuma 43.punkts, kurā skaidri norādīts, ka

⁸ Agnello F., *A New 'Gender' Definition in International Law: The Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence*, 110.lpp., pieejams angļu valodā http://www.sybil.es/documents/ARCHIVE/vol118/5_Agnello.pdf (aplūkots 19.04.2016).

⁹ **Pirmā situācijā**, kad personai tiek piedēvēta attiecīgajam dzimuma raksturīga dzimtes uzvedība. **Otrā situācijā**, kur persona pret personu tiek vērsta mazāk labvēlīgā attieksme viņas dzimtes jeb dzimumam raksturīgās sociālās uzvedības dēļ.

¹⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1998.gada 27.marta spriedums lietā *Petrovic pret Austriju* (pieteikuma Nr.156/1996/775/976), 38.-42.paragrāfs.

definīcija “dzimte” Konvencijā ir iekļauta, lai uzsvērtu “dzimtes” (sociālā dzimuma) lomu vardarbības pret sievieti esamības skaidrošanā. Šāda pieeja ir balstīta pētījumos, kuri pierāda, ka atsevišķas “dzimtes” lomas un aizspriedumi, kā arī to bioloģizēšana jeb uztveršana par “dabiskiem” rada nevēlamu un kaitīgu praksi, kas sekmē vardarbības pret sievieti attaisnošanu.¹¹

To uzsver arī *Agnello* norādot, ka tādejādi “dzimtes” definīcija Konvencijas 3.panta (c) punktā būtībā ir lieka¹² un ka būtībā Konvencija ar visu “dzimtes” definīcijas iekļaušanu virzās “tajā pašā virzienā, kur arī citi juridiski saistošie starptautisko tiesību instrumenti,¹³ t.i., skatot jēdzienu “dzimte” kopsakarā ar jēdzienu “dzimums”.

No minētā izriet, ka Stambulas konvencija neparedz jaunu sociālās teorijas pieeju, kas atšķirtos jau no pašlaik pastāvošās pieejas Latvijas un saistošajā Eiropas tiesību sistēmā.

Diskriminācijas novēršanas princips

Kā norāda Levits, vienlīdzības (arī diskriminācijas aizlieguma) princips neierobežoti darbojas tikai publisko tiesību jomā, bet privātajās tiesībās tas darbojas tikai atsevišķās situācijās. Līdz ar to, lai diskriminācijas aizlieguma princips darbotos privāttiesību jomā, t.i., horizontālās attiecībās starp privātpersonām, tam ir jābūt noteiktam ar attiecīgo dzīves jomu regulējošiem normatīvajiem aktiem.¹⁴ Līdz ar to diskriminācija kā tāda attiecībās starp privātpersonām nedarbojas universāli, bet tikai noteiktās jomās, kurās ir attiecīgs tiesiskais regulējums, kā arī tikai attiecībā uz tiesiskajā regulējumā noteiktajām diskriminācijas aizlieguma pazīmēm.

Līdz ar to diskriminācijas aizliegums privāttiesību jomā darbojas tikai tajās jomās, kurās tas ir skaidri noteikts ar normatīvajiem aktiem.

Stambulas Konvencijas tvērums

Tāpat kā visiem tiesību aktiem, arī Stambulas konvencijai ir ierobežots tvērums. Proti, tā neregulē jautājumus attiecībā uz visām dzīves jomām, bet tikai konkrēti definēto:

¹¹ Stambulas Konvencijas Skaidrojošais Ziņojums, pieejams angļu valodā <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d383a> (aplūkots 19.04.2016); skatīt arī Nousiainen K., Chinkin C., *Legal implication of EU accession to the Istanbul Convention*, European network of legal experts in gender equality and non-discrimination, European Union, 2016, 8.lpp., pieejams angļu valodā <http://www.equalitylaw.eu/downloads/3794-legal-implications-of-eu-accession-to-the-istanbul-convention> (aplūkots 25.04.2016.).

¹² Agnello F., *A New 'Gender' Definition in International Law: The Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence*, 94.lpp., pieejams angļu valodā http://www.sybil.es/documents/ARCHIVE/vol18/5_Agnello.pdf (aplūkots 19.04.2016).

¹³ Agnello F., *A New 'Gender' Definition in International Law: The Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence*, 94-95.; 102; 101.lpp., pieejams angļu valodā http://www.sybil.es/documents/ARCHIVE/vol18/5_Agnello.pdf (aplūkots 19.04.2016).

¹⁴ Skatīt, Levits E., Satversmes 91.panta komentārs, autoru kolektīvs, zin. vad. Ringolds Balodis, Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības, Latvijas Vēstnesis, 2011, 92.-93.lpp, 66.-70.punkts.

vardarbības pret sievieti un vardarbības ģimenē izskaušanas jomu. Līdz ar to tajā lietotās definīcijas nekādi nav iespējams attiecināt arī uz citām jomām.

No minētā izriet, ka ir pilnīgi nepamatotas dažviet izskanējušās bažas, ka vīrieši varētu sākt izmantot sievietes dušas vai tualetes, jo šie jautājumi gluži vienkārši neietilpst Stambulas konvencijas tvērumā.

Arī attiecībā uz *Agnello* ilustrēto situāciju (uz kuru atsaucas Rudevskas¹⁵), ka gadījumā, ja “dzimtes” definīcija tiek skatīta atrauti no “dzimuma”, tad pastāv varbūtība, ka būtu kriminalizējama jebkura politika, kas nostāda labākā situācijā heteroseksuālu laulību attiecībā uz homoseksuālu laulību, pats *Agnello* uzsver, ka tā savā ziņā ir spekulācija un, ka viss minētais izriet ārpus Konvencijas tvēruma. Vēl vairāk *Agnello* atzīst, ka jautājums par “dzimuma” saistību ar “dzimti” ir delikāts un nopietns jautājums, un tas būtu diskutējams jau kādas citas specifiskas konvencijas ietvaros.¹⁶

Secinājumi

1. Latvijas tiesību sistēmā “dzimte” ir jau eksistējošs jēdziens un tas ir iekļauts jēdzienā “dzimums”.
2. Latvijas tiesību sistēmā gan nacionālā, gan starptautiski saistošo līgumu kontekstā darbojas tiesiskā pieeja, kur dzimums tiek saistīts ar dzimti.
3. Stambulas konvencija neparedz jaunu tiesisko pieeju, kas atšķirtos jau no pašlaik pastāvošās teorijas Latvijas un saistošajā Eiropas tiesību sistēmā.
4. Diskriminācijas aizliegums privāttiesību jomā darbojas tikai tajās jomās, kurās tas ir skaidri noteikts ar normatīvajiem aktiem.
5. Stambulas konvencijas tvērums ir ierobežots. Tā attiecas tikai uz vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanas jautājumiem. No tā arī izriet, ka Konvencijā noteiktās definīcijas nav piemērojamas citās dzīves jomās.

Pēcvārds

Agnello norāda, ka “dzimtes” definīcijas iekļaušana Konvencijā ir ļoti jūtīgs jautājums no teorētisko, filozofisko un antropoloģisko pieņēmumu aspekta un, protams, no tiem

¹⁵ Rudevskas B., *Par Latvijas pievienošanos Eiropas Padomes Konvencijai par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (Stambulas konvencija)*, publicēts www.aprinkis.lv, *Juriste saskata riskus saistībā ar Stambulas konvenciju*, pieejams <http://www.aprinkis.lv/item/29005-stambula> (aplūkots 21.04.2016.).

¹⁶ *Agnello F., A New 'Gender' Definition in International Law: The Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence*, 106.-107.;109.lpp., pieejams angļu valodā http://www.sybil.es/documents/ARCHIVE/vol18/5_Agnello.pdf (aplūkots 19.04.2016.).

izrietošo politisko un juridisko seku aspekta, jo šie pieņēmumi (teorijas) ir kompleksi pat cilvēktiesību ekspertiem, kuri nav specializējušies dzimuma/dzimtes jautājumos.¹⁷

Agnello norādītais skaidri norāda, ka gadījumā, ja kvalificēts jurists nav īpaši specializējies diskriminācijas novēršanas, t.sk., dzimumu līdztiesības tiesību jomā, tad viņam ir grūti profesionāli orientēties minētajos jautājumos un šāda jurista spriedumi, vērtējumi un secinājumi varētu būt kļūdaini.

Assoc.prof., Dr.iur. Kristīne Dupate

¹⁷ Agnello F., *A New 'Gender' Definition in International Law: The Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence*, 90.lpp., pieejams angļu valodā http://www.sybil.es/documents/ARCHIVE/vol18/5_Agnello.pdf (aplūkots 19.04.2016).